

Boldog Várad

Szerkesztette: *Bálint István János.*

Budapest,

Héttorony Könyvkiadó, 1992.

1992-ben a magyar történetírás egy terjedelmes és díszes kötetet szentelt Nagyváradnak.

Noha az olvasót nem tájékoztatják, érdemes tudnunk, hogy egy olyan ünnepi kiadványról van szó, amely I. László magyar király (1077–1095) szentté avatásának 800. és a város török alóli felszabadulásának 300. évfordulóján láttott napvilágot.

A kötetet Nagyvárad két magyar, református és katolikus püspökeinek előszava nyitja meg.

Tempfli József püspök úr keresztfői érzülettel áthatott soraival szemben Tőkés László református püspök – a decemberi román forradalom hőse – üzenete történetileg és politikailag jóval elkötelezettebb.

Tekintettel arra, hogy Nagyvárad történeti és művészeti műemlékeiről a legjelentősebb feldolgozás Magyarországon született az utóbbi években (lásd Balogh Jolán: *Varadinum I-II.* kötet Budapest, 1982 és *Várad* *Kőtöredékek*, Budapest, 1989). Nem osztozhatunk Tőkés püspök úr azon aggodalmában, hogy Nagyvárad kiszakadt a magyar történetírásból. Tőkés püspök úr további nézeteit kérdőjelezi meg a nagyváradi várban újrainduló régészeti kutatásokkal szembeni állásfoglalása és főként az a sajátos és kevésbé szerencsés felügyelet, amelyet püspöki jogkörben gyakorol a telegdi és szalárdi történelmi műemlékeként nyilvántartott református templomok felett.

A kötet szerkezetileg időrendi felosztáson alapul; a XVI. század végéig (11–199. old.), 1601-től az 1660-as török bevételig (203–268. old.), a török uralom alatti időszak (271–334. old.), a XVIII. század (341–421. old.), XIX.

század (425–517. old.), XX. század az első világháborúig (523–558. old.) Minden felsorolt fejezetet jelképesnek tekintett idézetek vezetnek be. A könyv végén újabb adatok találhatók a Fekete-Kőrös parti város műemlékeiről, versek és feljegyzések korabeli írók itteni utazásairól, valamint az 1862–1944 között megjelent nagyváradi magyar kiadványok katalógusa és a régi utcanevek felsorolása. Itt olvashatjuk az 1660-nal záródó történelmi-kulturális kronológiát, a teljes bibliográfiát névmutatóval együtt és végül a kiadói utószót.

Az utolsó oldalakon Bálint István János megkísérli felvilágosítani az olvasót a könyv kiadásának indítékairól. Többek között megtudhatjuk, hogy a Váradon vagy Váradról született feljegyzések és dokumentumok sokasága elengedhetetlenné tette a szigorú válogatást, ezért szemelvények formájában újraolvashatjuk a magyar történetírás ide vonatkozó „klasszikus” műveinek a városra, a várra és a vármegyére utaló részleteit. Ebben az összefüggésben ismertetésünkben csak néhány kritikai észrevételre szorítkozunk.

A legrészletesebben elemzett első időrendi korszak bemutatása során a már ismert anyagok között három új, eddig kiadatlan szemelvényre bukkanunk, amelyeknek rövid bevezetését a helytörténészek és az adott korról foglalkozó szakemberek bizonyára nagy érdeklődéssel olvasták volna. Bálint Sándor alacsony színvonalú tanulmányának közlése azonban kifejezetten rossz döntésre vall, a szerkesztés javára szolgált volna a Szent Lászlóval nagy általánosságokban foglalkozó oldalak kihagyása, hiszen ezeket egy 1977-es emlékkönyvben már kiadták, és egyébként sincs közvetett vagy közvetlen kapcsolatuk Nagyváradhoz.

Nem tudjuk továbbá, hogy milyen megfontolások alapján tekintett el a szerkesztő a püspöki katedrális feltárását

A szerkesztők tizennyolc magyarul olvasó román történelmet kértek magyarországi könyvek kritikai ismertetésére. A kérésnek eleget tévő szerzők írásait változtatás nélkül közöljük. (A szövegek fordítását ellenőrizte: Mihai Kozmu)

megalapozó 1881-es régészeti kutatások bemutatásától. Az 1755-ös véletlenszerű felfedezésekről is léteznek olyan levéltári dokumentumok, amelyek nagyobb érdeklődést keltettek volna az olvasóban.

A következő fejezetekben a szakember már valóban értékes, kiadatlan dokumentumokkal, szövegekkel és levelekkel találkozhat. (228–229. o., 244. o., 285. o., 316. o., 406–407. o., 442–443. o., 445. o., 512–514. o., 530–531. o.)

A kultúrtörténeti áttekintés és a korhangulat felidézése nyilvánvaló szándékát tükrözi a ténylegesen változatos és kiegyensúlyozott válogatás.

Nagyvárad történeti kronológiája nagymértékben egy korábbi, 1982-ben kiadott munkára támaszkodik. (Balogh Jolán: *Varadinum*, II. kötet. 22–248. o.), amely bővelkedett a kiadatlan levéltári dokumentumokban, és áttekinthető, ellenőrizhető bibliográfiai utalásokkal rendelkezett. Ezzel szemben Bálint István János kronológiája kevés újdonosságot tud felmutatni. Ilyenek azok a várdai keltezésű dokumentumok, amelyeknek azonban nincs különösebb jelentősége helytörténeti szempontból (például 1288. július 17. káptalan tagjainak névsora a „helyi tevékenység során számos hasonló névsor keletkezett; vagy az 1290. július 10-i, 1316 júliusi, a királyi jelenlétet megörökítő feljegyzések a környékbeli látogatásokról).

A könyv gazdag képanyaggal rendelkezik. A grafikák, amelyek az egységesítés miatt történő újramásolással sokat veszítettek eredeti szépségükből, minden fejezetben megtalálhatók, a fekete-fehér és színes képanyag a kötet végén összegyűjtve található. Itt kell megjegyeznünk, hogy átgondoltabb szerkesztés esetén a kihasználatlan fehér oldalak számos újabb fénykép megjelenítését tették volna lehetővé. Hiányoltuk az 1881–1911 között feltárt katedrális alapjait és a XVI. század második felében emelt vár bástyáit ábrázoló képeket.

A szerkesztő állítása szerint a közértehetőség érdekében mellőzték a kritikai

jegyzeteket, ennek ellenére több szöveghez jelentek meg szerzői megjegyzések, hosszú lábjegyzetek és fordítások, heraldikai elemzések stb.

Tartalmi kifogásaink vannak a kronológia kiterjesztésével kapcsolatban is. Nem találunk helytálló magyarázatot a kronológia 1918-cal való lezárására. Hiszen ha a szerkesztő csak a magyarság és magyar kultúrtörténet bemutatására vállalkozik – egyébként ezt a kizárólagosságot nem nyilvánítja ki – akkor érthetetlen, hogy miért nem terjeszti ki bemutatásukat egészen a szóban forgó ünnepi kiadás évéig (1992). Az utolsó szemelvény 1919-ből származik, a magyar időszak kiadványokat viszont a második világháború végéig követik. Kifogásoljuk továbbá a kronológiai korszakhatár szerkesztői indoklását, mivel véleményünk szerint nem arra az időpontra (1660) tehető Várad kiválása az európai fejlődés sodrából, hanem egy évszázaddal korábbra. A magyar királyság összeomlása, a katolikus püspökség megszűnése és a vár határvédelmi erődítménnyé alakulása időszakára. Ezek után Várad végleg elveszíti a középkori nagy városokra jellemző kozmopolita és „európai” jellegét.

Az utószóban Bálint István János arról is tájékoztat bennünket, hogy ismeretei mértékében megvizsgálta és felhasználta a román szakirodalom eredményeit is. Nos, ha a szándéknyilatkozat konkrét eredményeit nézzük, megállapíthatjuk, hogy a szövegválogatásban egyetlen román szerző szerepel, (a XIX. század első felében Dinicu Golescu havasalföldi bojár), és a kötet bibliográfiájában mindössze négy román mű van feltüntetve (köztük egy utcanév kalauz és egyetlen művészettörténeti szakmunka – A. Kovács és M. Toca könyve). A szerkesztői szubjektivitást némileg magyarázza, hogy a szerkesztésben közreműködő tíz romániai munkatárs magyar nemzetiségű és egyikük sem történész. Nehezen hihető, hogy egy egyszerű felkérésre nem akadt volna román nemzetiségű konzulens vagy legalább egy jóhiszemű romániai magyar történész, aki

felhívta volna a szerkesztő figyelmét az ötvenként megjelenő Románia Történettudományi Bibliográfiájára vagy – ami még kézenfekvőbb – a nagyvárad megyei múzeum évkönyvére, a Crisiera, valamint az egykori rangos román kulturális folyóiratok gyűjteményeire, mint például a Familia és a Cele Trei Crisuri (Három Körös). A fent említett források minden bizonnyal jelentős ismereteket nyújtottak volna a Körös-parti város múltjáról. Elfogadhatatlan az olyan jelentős művek mellőzése, mint amilyen Petre Dejeu monográfiája (Bihar megye és Várad municípium monográfiája, I–II. kötet Várad, 1926–1937.) vagy a kortárs román történet-szek alapos tanulmányai (N. Sabau, L. Borcea, V. Faur, G. Gorun). A szerkesztő számára hasonlóan ismeretlenek a Romániában megjelent fontos magyar nyelvű tanulmányok (lásd. Simon Magda: Várad harangok. Vallomások, életképek, dokumentumok. Összeállította és jegyzetekkel ellátta Robotos Imre, Bukarest, Kriterion, 1975. 348 old.). A felsoroltak ellenére nem tagadható, hogy a Boldog Várad c. kiadványnak vannak román vonatkozásai is. Hiába kerestük a Bihar környéki románokról szóló legrégebbi feljegyzések (1205) ismertetését (feljegyzések, amelyeket egy pápai dokumentum összefüggésbe hoz egy ortodox „püspök” emlékével), hiába érdekelt volna bennünket Zrednai Vitéz János által a belényesi románságnak adományozott kiváltságok felsorolása, vagy a román sajtó, iskola és egyéb közművelődési intézmények sorsa a XVIII–XIX. században.

Mindezen lényeges adatok figyelembe vétele hozzájárult volna a város múltjának teljességre törekvő ismertetéséhez

és egyben tanúbizonyságát adta volna a szerkesztők szakmai tisztességének is. A megkerülhetetlen tények helyett azonban (véletlenül!) másról olvashatunk; részleteket református román papokról 1630-ban (232. old.), a magyar lakosság románokkal és szerbekkel való felcserélődéséről (345. old.), a román klérus konok ellenállásáról a katolikus egyházzal való egyesítéssel szemben (365., 368. old.), három sort a román papok alacsony műveltségi szintjéről (378. old.), három sort a kultúra és oktatás hiányáról a görög-katolikus hívőknél a XVIII. században (396. old.), néhány mondatot Ignatie Darabant és Samuil Vulcan püspökökről (426. old.), a román forradalmi ifjúság 1849. május 9-i felhívásáról, a románok zavartalan együttéléséről a magyarokkal (489. old.); elolvashatjuk Josif Vulcan nekrológját, és végül megtudhatjuk, hogy 1919-ben Dimitrie Radu görög-katolikus püspök igyekezete, hogy értékpapírjait Váradról kimenekítse és biztonságba helyezze, nem más, mint ékes bizonyítéka annak, hogy a románok lemondtak a város fölötti uralmukról. (557. old.) A 183 fényképből a görög-katolikus püspökséget és a katedrális ábrázoló két képnek van román vonatkozása.

Összegzésként: A Boldog Várad c. kiadvány tág teret engedve a kritikának távol áll attól, hogy meggyőzött volna bennünket mint komoly történeti munka vagy fajsúlyos, értékes kultúrtörténeti adalék. Üzenetében – melyet elsődlegesen tudományos igényűnek reméltünk – sokkal hitelesebben kellett volna tükröznie a nagyvárad i ünnepségek szellemiségét.

Dr. Adrian Andrei Rusu
(Fordította: Veress László)